

УЛОГА ИКОНЕ У САВРЕМЕНОМ ХРИШЋАНСКОМ ДРУШТВУ

Мара Ђуровић*

Висока школа- Академија СПЦ за уметности
и конзервацију, Београд

Сажетак: *Икона која свршено спаја богословље и високу уметност већ скоро 2000 година достојно изграђује хришћанску али и културу читавог света. Иконописни канон се стварао постепено, у току векова, израстајући из богословског поимања образа. Иконописцу је ослонац, а не ограничење слободе. Православна традиција у икони види текст, а не шему, а уметничка страна иконе подједнако је важна као и идеолошка. Са друге стране религијска слика – икона у хришћанском свету – постала је изузетно моћно оружје у сфери медија. Језик иконе се данас користи у остварењу бројних, често супротстављених циљева.*

Кључне речи: *хришћанство, култура, икона, проповед, савремени медији*

*Што реч приповедања нуди слуху, то ћутљиви
живопис показује кроз слике
Свети Василије Велики*

У месижанским текстовима запажен је појам подигни очи и види - слух уступа место виду. У Новом завету, Свети Мученик Стефан приликом каменовања види отворено небо. Откривење јеванђеља и откривење Светог Јована говоре о крајњем, о есхатону. На том нивоу осећа се недовољност, слабост саме речи, те се она допуњује огромном бљештавом визијом облика и боја које говоре на свој начин, пластично. На вапаје Јова, Бог одговара низом великих слика које откривају и у исто време чувају његову тајну, и Јов признаје: „Моје ухо је чуло да се говори о Теби,

*ел. пошта: mara.djurovic4@gmail.com

али сада моје очи видеше!”¹ Род људски на земљи није друго до најраскошнији иконостас Божији. Овај свет, ови светови, ова васиона, ове безбројне васионе јесу величанствени храм Божији, а људи - иконостас тог храма. Јер сваки човек је посебна икона Божија, слика Божија, Божије.²

Црквени оци који су бранили иконе морали су да нађу убедљива објашњења зашто поштовање икона није идолопоклонство. Теодор Студит је тврдио да су иконе неопходне, јер се Христос као савршен човек, не само може него мора представљати на иконама. Ова теорија „неопходности” је после коначне победе поштовалаца икона над иконоборцима 843. године дала икони значајно место у животу православног верника који чува икону као породично наслеђе и указује јој поштовање у цркви.³ Бранећи неопходност иконопоштовања у Цркви, нарочито за неопфите, папа Григорије Двојеслов је црквена изображења називао ”Библијом за неписмене”, јер оно што писмен човек добија из књиге, неписмен усваја кроз видљиве образе. Свети Јован Дамаскин, највећи православни бранилац иконопоштовања, је тврдио да се оно што је невидљиво и што се тешко поима преноси на икони посредством видљивог и доступног - „због слабости нашег поимања”. Овакав однос према икони постао је основа за доношење одлуке Седмог Васељенског Сабора, који је утврдио победу иконопоштовалаца.⁴ Оци Сабора су, образлажући неопходност иконопоштовања у православној традицији, прописивали да иконе стварају богослови препуштајући уметницима оваплоћивање замисли у материјалу. Бринући се пре свега за вероучитељску страну иконописања Сабор ништа не говори ни о уметничким критеријума изображавања, ни о изражајним средствима, ни о предности овог или оног материјала итд. остављајући уметнику слободу избора. Иконописни канон се стварао постепено, у току векова, израстајући из богословског

¹ Жељко Р. Ђурић, *Сликовност теологије* (Београд: Православни богословски факултет, Универзитетски Институт за теолошка истраживања, Академија СПЦ за уметност и конзервацију, Публикум, 2013), 6.

² Јустин Поповић, *Догматика Православне цркве* (Београд: Манастир Св. Ћелије код Ваљева, 1978), 683.

³ Курт Вајцман и др., *Иконе* (Београд: Народна књига, 1983), 5.

⁴ Радомир Поповић, *Седми васељенски сабор: његов одјек у црквеној уметности- одабрана документа* (Београд: Академија СПЦ за уметности и конзервацију, 2011).

поимања образа. Канон није ограничавао слободу иконописца, он је био ослонац, тако је и данас. Православна традиција у икони види као текст, а не шему, а уметничка страна иконе подједнако је важна као и идеолошка. Икона је сложен организам у којем је богословска идеја изражена одређеним уметничким средствима налик на дрво, које је укореењено у тлу хришћанског откровења, при чему су гране тог дрвета лично мистичко искуство и уметнички таленат иконописца. Ствараоци иконописци образовани да буду уметници и богослови који знања стичу у школама попут Академије СПЦ у Београду су пред великим изазовом будући да је свет преплављен производњом икона ниског квалитета, а то сведочи о дубоком заборављању иконе и њене суштинске вредности.⁵ Чуvari иконе су управо ови млади црквени уметници, као и културни радници запослени у институцијама културе.

Савремени свет можемо рећи трпи инвазију слике у свим аспектима људског живота, а честа је и злоупотреба исте, стога тешко је говорити о икони као доминанти у савременој култури. Икона има своје место у друштву, али остајући пре свега као култни предмет - слика и на крају порука. У једној цивилизацији каква је византијска, јасно је да икона, будући да је у служби читаве логике и философије живота, била у повлашћеном положају и јасно је да су тада и настала највећа уметничка дела ове уметности. С обзиром на њихов широки утицај у савременом свету, медији би могли да постану морални регулатори целокупне заједнице, али они могу и да искључују одређене моралне вредности све до њиховог укидања или минимализације. Стручњаци наглашавају да савремени медији итекако утичу на велики број људи, често религијски недовољно упућених и на

⁵ Ирина Јазикова, *Богословље иконе* (Москва: Обще­дос­туп­ный Православный Университет, 1995), <http://tolmach.org/Zbornik%20tekstova%20o%20ikoni.pdf>. (приступљено 10.02.2022)

Не ради се само о естетским принципима, они су се, као што је познато, мењали у току векова и зависили су од регионалних и националних традиција, колико о смислу иконе, пошто икона представља један од кључних појмова православног погледа на свет. Јер, није случајно то што је победа иконопоштоватеља над иконоборцима, која је коначно утврђена 843. године, ушла у историју као празник Победе (Торжества) Православља. Концепција иконопоштовања је постала својеврстан врхунац догматског стваралаштва светих отаца. Овим је била стављена тачка над „и” у догматским споровима који су потресали Цркву од IV до IX века.

њихов став према религији уопште. Свакако да ће време које је пред нама диктирати потребу укључења Цркве у медијска збивања, јер на основу динамике коју постижу савремени медији није тешко предвидети даљи развој организације друштва. Особености иконописа и елементи приказивања духовног света, данас се примењују у разним видовима економске и политичке пропаганде. Тако је религијска слика – икона у хришћанском (а нарочито православном) свету – постала изузетно моћно оружје у сфери медија. Језик иконе се данас користи у остварењу бројних, често супротстављених циљева. Са једне стране Црква настоји да одбрани икону од нове најезде иконоборства, док се са друге стране, путем медија, њени композицијски елементи рашчлањују или у целости примењују у сврху дубљег манипулативног утицаја на окружење. Није далека од истине чињеница да се савремено друштво налази на прагу новог богословља и уметничког стваралаштва које обједињује језик улице, научна достигнућа и нову духовност, издвајајући религиозне и уметничке вредности иконе из културно историјског и религијског контекста и постављајући их у нови свети простор масовних медија. Ово води губитку иконишног језика и квалитативне промене у комуникацији. Свети простор око нас, више није храм ни тајанствена пећина, нити унутрашња одаја душе, место у коме се стиче мир и благодат. Данас, из телевизије и интернета, спољашњи немир улази у ум и срце човека, који он добровољно прима. Глад човечија за љубављу, заједницом, праштањем, на крају за Богом, неминовно завршава, уколико се не утоли, у квазизадовољствима – рекло би се у лажним божанствима. Реклама, као нешто што траје кратко, а још брже нестаје, треба да попуни празнину и да задовољи потребу. Реклама и не претендује да реши проблеме друштва – она само указује на одређене вредности, проглашава оно што лансирају одређене куће за најновије и најбоље остварење људског духа за једнократну употребу. Реклама и икона имају исти циљ, да увлаче посматрача у свој свет, само што икона претендује да укаже на један свет који је на крају свет димензије царства Божијег - вечни свет, ослобођен окова историје, док реклама, супротно од тога, нуди тренутну инјекцију за неуротично друштво и појединце, оболеле од неизлечиве болести – смрти. Икона указује човеку на свет ослобођен од смрти и бола заувек, у Христовом царству, а реклама му продужава агонију живота покушавајући да га увери у блаженство тренутка, у посебност одређене робе,

материјалност производа. Иако је и икона једна врста предмета, производ уметничког надахнућа и молитве, не треба заборављати слојевитост њене поруке и улоге у животу човека. Савремени свет је данас затрпан сликом. Човек двадесетог века је човек визуелне епохе. С обзиром на то да је икона у дуговековном искуству Цркве играла улогу визуелне проповеди Јеванђеља, поред осталих сложених аспеката коју икона носи, данас се о њој може говорити са различитих аспеката.⁶ У Новом Завету, од оваплоћења Христовог, свете иконе се поштују као света сликовита сведочанства тајне уобличења Бога Логоса у тело и обличје људско; оне су Свето Писмо за неписмене.⁷ Међу тако различитим видовима православне вербалне и ликовне уметности као што су проповед и икона, постоји тесна узајамна повезаност. Она се састоји у томе што икона врши важну функцију проповедања хришћанског, православног учења, док проповед, са своје стране, често постаје речју исписана, вербална икона Спаситеља, Богородице, светога, празника или догме. У том смислу, о икони се може говорити као о немој, невербалној, „неизреченој” проповеди, а о проповеди као о вербалној икони.⁸ Према Г.К. Вагнеру у иконопису се обично издвајају три основна жанра: симболично – догматизујући, проповеднички (наративни) и репрезентативни.⁹ Научници обично иконе празника сврставају у приповедачки жанр, што нужно мора изазвати сумње и поговоре. Ако би икона празника имала само историјско, приповедачко представљање догађаја, она би онда извршавала само информативну функцију. Свака икона, међутим, увек је и проповед. Икона настоји да покаже ванвременост. Икона не само да благовести о истинитости догађаја који се збио него и показује како тај догађај треба разумети, даје догматски приказ догађаја, његово тумачење. Где су речи немоћне, на ред долази естетска проповед која не доказује, него показује истине које не треба доказивати.¹⁰

⁶ Ђурић, *Сlikовност теологије*, 279-298.

⁷ Јустин Поповић, *Основно богословље - Тајне вере и живота* (Београд: Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве, 2010), 148.

⁸ Валериј Лепехин, *Икона и иконичност* (Крагујевац: Каленић, 2014), 212.

⁹ Владислав Петровић Даркевич, *Народная культура средневековья: светская праздничная жизнь в искусстве IX-XVI вв* (Москва: Наука, 1988).

¹⁰ Лепехин, *Икона и иконичност*, 216-217.

Поређење иконе и проповеди потврђује идеју саборног јединства уметности, оваплоћеног у православном богослужењу.¹¹ Икона спаја строго богословље и високу уметност. Созерцавање иконе је пре свега молитвени акт у којем поимање смисла лепоте прелази у поимање лепоте смисла. Ова повратна веза не дозвољава иконописању да постане „уметност ради уметности”. Уметност је у Цркви можемо рећи „слушкиња богословља”, али ово не умањује њен значај, већ прецизира њене функције и чини је сврсисходнијом и делатнијом. За хришћанску уметност је то тачно тим пре што кроз икону можемо не само да прочишћујемо своје душе, већ зато што икона помаже преображају читаве наше природе. Отуда постоји идеја чудотворних икона. Руска реч „исцељење” има исти корен као и реч „целовит”, јер созерцање иконе претпоставља сабирање човека према ономе што је у њему главно, према његовом центру, према образу Божијем у њему и једино је тада целовит - здрав. „А сам Бог мира да вас просвети потпуно, и да се васцијели дух ваш и душа и тијело сачува без порока за долазак Господа нашега Исуса Христа” (1 Сол. 5, 23). Дакле, икона пре свега није нека самостална уметност. Иконописање је део живота Цркве, једна од њених институција. Ја нисам од овога света (Јн. 8, 23), рекао је Божанствени Оснивач и Глава Цркве, - ... царство Моје (односно Црква) није од овога света (Јн. 18, 36). Зато, као и природа Цркве, тако и све њене институције нису од овога света; њихова сврха и коначни циљ је исти као и циљ Цркве - спасење овога света, односно васпитавање човека у времену за вечност, његово довођење до благодатног општења с Богом, до богоуподобљења.¹² Дакле за православне народе икона је неодвојива од литургијске заједнице, што значи да само освећење, које бива Духом Светим, доводи вернике у непосредни однос са светима, који су на икони изображени. Икона је управо она „нема проповед” која се у руској православној традицији појављује у својству идеала. Снага утицаја иконе крије се у томе што она проповеда лепотом.

¹¹ Ibid., 223.

¹² Марија Н. Соколова, *Труд иконописца* (Сергијев Посад: Свето-Тројицка Сергијева Лавра, 1995), 35-36, 41-42, 80.

Библиографија:

Вајцман, Курт, Гајане Алибегашвили, Анели Вольскаја, Гордана Бабић, Манолис Хаџидакис, Михаил Алпатов, Теодора Воинеску и Љиљана Јанковић. *Иконе*. Београд: Народна књига, 1983.

Ђурић, Жељко Р. *Сликовност теологије*. Београд: Православни богословски факултет, Универзитетски Институт за теолошка истраживања, Академија СПЦ за уметност и конзервацију, Публикум, 2013.

Лепаксин, Валериј. *Икона и иконичност*. Крагујевац: Каленић, 2014.

Петровић Даркевич, Владислав. *Народная культура средневековья: светская праздничная жизнь в искусстве IX-XVI вв.* Москва: Наука, 1988.

Поповић, Јустин, *Догматика Православне цркве*. Београд: Манастир Св. Ђелије код Ваљева, 1978.

Поповић, Јустин, *Основно богословље - Тајне вере и живота*. Београд: Свети Архиепископски Синод Српске Православне Цркве, 2010.

Поповић, Радомир, *Седми васељенски сабор: његов одјек у црквеној уметности- одабрана документа*. Београд: Академија СПЦ за уметности и конзервацију, 2011.

Соколова, Марија Н. *Труд иконописца*. Сергијев Посад: Свето-Тројицка Сергијева Лавра, 1995.

Јазикова, И. К. *Богословље иконе*. Москва: Общеизвестный Православный Университет, 1995. <http://tolmach.org/Zbornik%20tekstova%20o%20ikoni.pdf> (приступљено 10.02.2022)

**ICON AND ITS ROLE IN CONTEMPORARY
CHRISTIAN SOCIETY**

Mara Đurović

Academy of Serbian Orthodox Church for Fine Arts and
Conservation, Belgrade

e-mail: mara.djurovic4@gmail.com

Summary: Christian culture is inseparable from the icon. The icon is a work of art, but also an inseparable part of worship and the Church. The canon has always been a support for the icon painter, which does not restrict his freedom. The Orthodox tradition sees the text as the text, not the scheme, and the artistic side of the icon is as important as the ideological one. From its beginnings, the icon combines theology and high art. In the modern world, the icon encounters modern information technologies and media, which give it the opportunity to more easily perform one of its functions, which is to preach Christian teaching. The icon combines strict theology and high art. Contemplation of the icon is primarily a prayer act in which the understanding of the meaning of beauty passes into the understanding of the beauty of meaning. This feedback does not allow icon painting to become "art for art's sake". In the Church, we can say that art is the "servant of theology", but this does not diminish its significance, but specifies its functions and makes it more purposeful and active.

Key words: Christianity, culture, icon, sermon, modern media.